

SEMNIFICAȚILE MITO-SIMBOLICE ALE PIETREI ÎN
GÂNDIREA POPULARĂ

Eugen BĂZGU

În gândirea populară românească, piatra, spre deosebire de lemn, este asociată, aproape în exclusivitate, cu Dracul (Necuratul, Nefărtatul), fiind considerată un material neînsuflețit. Astfel, conform mai multor variante ale unui mit cosmogonic românesc, Dumnezeu creează, din mълul adus de Nefărtat, șesurile și câmpiile roditoare, iar Dracul munții de piatră sterili¹. Într-o variantă culeasă în Basarabia de Tudor Pamfile, la începutul secolului al XX-lea, acest început cosmogonic este redat astfel: „Îngerul cel mai mare peste toți îngerii și care se chiamă Satanail [...], după sfatul lui Dumnezeu, avea să se scoboare de trei ori în fundul mării spre a aduce nisip în numele lui Dumnezeu. Satanail însă nu face după cum fusese sfătuit decât a treia oară, când ia nisip în gură. Nisipul adus în mâni, Dumnezeu l-a împrăștiat în toate părțile. Satanail, când vede aceasta, începe să râdă, bucurându-se că Ziditorul l-a pierdut pe al său, câtă vreme el pe-al lui și-l ține în gură.

„– Acum, zise Dumnezeu, să blagoslovim pământul ca să crească!

Și l-a blagoslovit cu mâna sa sfântă; și a început nisipul ca să crească, dar tot așa a început și cel din gura lui Satanail. Când a văzut

¹ Acest act cosmogonic, cunoscut în diverse variante, din unele lipsind acțiunile Nefărtatului cu scuipatul munților, a fost atestat de Simeon Florea Marian în lucrarea sa *Înmormântarea la români. Studiu etnografic*. Ediție critică de Teofil Teaha, Ioan Șerb, Ioan Ilișiu. Text stabilit de Teofil Teaha, București, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 1995, p. 49-51; idem, în „Șezătoarea”, tom II, Fălticeni, 1893, p. 99-104; tom III, nr. 1-2, Fălticeni, 1894, p. 25; idem, *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor. Studiu folkloristic*, București, Göbl, 1903, p. 122-124; Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român adunate în ordine mitologică de...*, Cernăuți, 1903, vol. I, p. 5-7, 15-22, 143-144; idem, *Studii în folclor*, vol. II, Cernăuți, 1912, p. 244 și urm.; Oskar Dahnhardt, *Natusagen. Eine Sammlung Naturden tender sagen, Marchen, Fabeln und Legendens*, vol. I, Leipzig – Berlin, Sagen rum Alten Testament, 1907, p. 52, nota 11; Tudor Pamfile, *Povestea lumii de demult după credințele poporului român*, București, Socec și C. Sfetea, 1913, p. 14, 17-19, 25-27; I. A. Candrea, *Iarba fiarelor. Studii de folclor*, București, Cultura Națională, 1928, p. 59 ș.u.

acesta că nu-i mai încape în gură, a scuipat în toate părțile; și unde a căzut scuipatul, au crescut munți². În mai multe variante se accentuează că Dracul (Satanail, Nefârtatul), prin scuipatul său forțat, a creat munții și stâncile, adică piatră sterilă în esență³.

Geneza preistoriei acestui mit cosmogonic popular românesc, ramificațiile lui europene, rădăcinile sale asiatice, siberiene și iraniene au stat la baza unui erudit studiu, realizat de ilustrul savant de origine română Mircea Eliade⁴. Din multiplele variante ale acestui scenariu, reținem motivul esențial pentru lucrarea noastră: Dumnezeu, prin gestul său primordial de demiurg, a creat câmpiile și șesurile mănoase, roditoare, iar Nefârtatul, antipodul lui geamăn, – munții și stâncile din piatră, nefertile. Acest arhetip demiurgic, de factură dualistă, fertil/nefertil = însuflețit/neînsuflețit, al gesturilor primordiale îl regăsim în mai multe credințe de pe întreg arealul românesc. Astfel, în satul Roșa din regiunea Cernăuți se credea că pe unde calcă Dumnezeu „creștea iarbă și flori, iar în urma Necuratului creștea piatră și nisip”⁵. Mai mult decât atât, „piatra, dracul a făcut-o, că lui îi era ciudă pe oameni [...] ca să nu crească nimica, să n-aibă oamenii ce mânca; nisipul care este acela-i sămânță de piatră”⁶. Însuși Dracul, la nevoie, se poate preface în piatră (Hagi-Ghiol – Dobrogea)⁷ sau este prefăcut în stâncă de către Dumnezeu⁸.

În gândirea arhaică și în cea tradițională, piatra și stâncile din piatră nu sunt numai un produs al Necuratului, ci și un refugiu sigur în fața mâniei Sfântului Ilie, dar și locul lui obișnuit de sălășluire.

² Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 19.

³ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. I, ediția 1903, p. 15; *ibidem*, vol. I, Iași, Editura Polirom, 1998, ediție îngrijită de Victor Durnea și Lucia Berdan, p. 25; Oscar Dahnhardt, *op. cit.*, passim; I. A. Candrea, *op. cit.*, p. 63.

⁴ Mircea Eliade, *Satana și Bunul Dumnezeu: Preistoria cosmogoniei populare românești*, în Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, București, Editura Humanitas, 1995, p. 85-137.

⁵ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. I, ediția 1998, p. 19.

⁶ *Ibidem*, p. 25.

⁷ Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, București, Editura Minerva, 1970, p. 165.

⁸ Motivul *prefacerii dracului în stânci* sau *șir de stâncă* de către Dumnezeu în zorii unei zile, ca pedeapsă pentru încercarea lui de a zăgăzui albiile unor râuri, este destul de cunoscut pe întreg spațiul românesc, inclusiv pe cel basarabean. Vom face trimitere doar la legenda stâncilor Costeștilor, atestată la 1818 de Alexandru Veltman, scriitor, publicist, ofițer, cartograf al Ștabului major al Armatei Ruse, în *Stâncile Costeștilor* (în vol. Alexandru Veltman, *Pelegrinul*, Chișinău, 1986).

De altfel, despre Drac se zice, în mod curent, „Ducă-se [...] pe pietre” (Giurgești – Buzău)⁹. În Ugogea românească se crede că „iel trăiește prin pt’atră”¹⁰. Credințe asemănătoare se regăsesc și în unele răspunsuri la chestionarele lui B. P. Hasdeu (Copăcelu – Brașov, Orlat – Sibiu, Grădiște – Hunedoara)¹¹ sau cu specificația „că el trăiește în stânci” (Orlat – Sibiu)¹². În Bucovina, Sfântul Onufrei este îndemnat de o babă știutoare să meargă „în cutare loc, acolo sunt stângeni de piatră, acolo stă Necuratu” (Budenița)¹³. Deoarece Sf. Ilie unde-l vede pe Drac încearcă să-l omoare, slobozind săgeți de foc, „unicul refugiu sigur pentru Necurat este piatra”¹⁴. Vestitul haiduc Dobuș, înainte de a se haiduci, era cioban și tot vedea cum „în stânca de lângă el tot una trăsnește și a văzut cum ieșea Necuratul gol din stâncă”¹⁵. Însăși „ușa iadului”, precum se credea în Mihalcea – Cernăuți, se află „între niște stânci” și „un drac păzește la ușă”¹⁶. Aceeași credință o regăsim și în unele sate din Basarabia (Țara – Florești¹⁷ și Parcani – Ștefan Vodă): „Poartă-ușă în stâncă păzită de un drac”¹⁸. Despre un om deștept și ager la minte, în Vărătic – Edineț se zice că știe „și pe dracul în stâncă”¹⁹. Din aceste credințe și superstiții se desprinde clar ideea nefertilității pietrei și munților de piatră, deoarece Diavolul nu stă în oricare piatră, ci numai în „piatra sacă”²⁰. Blestemele ce-l vizează îl trimit tot acolo: „Duce-te-ai în piatra sacă!”²¹ Un „loc rău e așa un loc sec; poate e din piatră, poate e din duh”²². Despre o persoană care nu face, nu produce nimic, face risipă de timp, fără vreun efect vizibil în acțiunile sale,

⁹ Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 173.

¹⁰ Vasile Scurtu, *Cercetări folclorice în Ugogea Românească*, în „Anuarul Arhivei de Folclor” (AAF), tom VI, București, 1942, p. 286.

¹¹ Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 169.

¹² *Ibidem*.

¹³ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. I, ediția 1998, p. 382.

¹⁴ *Ibidem*, p. 24.

¹⁵ *Ibidem*, p. 383.

¹⁶ *Ibidem*, p. 439.

¹⁷ E. Bâzgu – cercetare de teren (1999).

¹⁸ *Ibidem* (1996).

¹⁹ *Folclor din stepa Bălților*, Chișinău, Editura Știința, 1986, p. 161; sursa documentară este Arhiva Folclorică a Academiei de Științe din Chișinău, Caiet nr. 265, f. 60, inf. Ana C. Șalaru, 53 ani; culegător Efim Junghietu (1974).

²⁰ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. I, ediția 1998, p. 116.

²¹ *Ibidem*.

²² Ernest Bernea, *Cadre ale gândirii populare românești: contribuții la reprezentarea spațiului, timpului și a cauzalității*, București, Editura Cartea Românească, 1985, p. 23.

românii timoceni din Bulgaria spun că „bate piatra în căpiștere”²³ (covată pentru aluat – n.n.).

Se știe că în încercările sale zădarnice de a repeta gesturile primordiale ale lui Dumnezeu sau chiar de a le precede, Nefârtatul, creând mult mai ingenios decât confratele sau Dumnezeu, este nevoit totuși să ceară în permanență ajutorul Demiurgului pentru a le însufleți, a le da viață. În caz contrar, obiectele, viețuitoarele create de el rămân moarte, nemișcate, inutilizabile. Doar duhul insuflat de Dumnezeu le dă perfecțiunea atât de jinduită de Nefârtat. Așa cum argumentează gândirea mitologică, Nefârtatul, vrând să-l depășească pe Creator, modelează din lut, o altă materie primordială, rând pe rând: oameni, vite, animale sălbatice sau, voind să facă rău, inventează: plugul, scripca, moara, casa, lucruri utile omului, dar nu le poate desăvârși, nu le poate însufleți, nu le poate pune în mișcare. N-are har dumnezeiesc. Doar Dumnezeu este Demiurgul în stare să le însuflețească și să le desăvârșească.

Așa cum era firesc să se întâmple, a fost cuprins în acest sistem de referință și omul: „Pe om dracu l-a făcut din lut” și, deși „a început a vorbi la dânsul”, „lutul nu-i răspundea”. Doar intervenția lui Dumnezeu, care i-a suflat duh sfânt omului, „desăvârși creația Nefârtatului”²⁴. „Dracu luă dară tină și făcu trupul omului, Dumnezeu suflă asupra [trupului] omului duh sfânt și omul prinse viață”²⁵. „Vitele tot diavolul le-a făcut din lut; numai cât Dumnezeu le-a suflat duh și le-a blagoslovit”²⁶. Diavolul l-a cioplit din lut și pe lup, numai că nu putea umbla; Dumnezeu l-a blagoslovit și s-a făcut lup, asmuțându-l asupra Dracului²⁷.

Din cele expuse până aici, se prefigurează ideea că în cazul când Nefârtatul inventează lucruri utile omului, ele poartă pecetea nedesăvârșirii. Astfel, casa nu are ferestre, carul nu merge, deoarece l-a făcut în interiorul casei, ciubota este făcută într-un singur exemplar pentru ambele picioare²⁸, moara nu măcina, deoarece nu avea clenciul pentru turnatul grăunțelor și nici bortă pe unde să curgă făina²⁹, scripca

²³ Virgil Nestorescu, *Românii timoceni din Bulgaria*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 108.

²⁴ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. I, ediția 1998, p. 20-21.

²⁵ Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 54.

²⁶ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. I, ediția 1998, p. 19.

²⁷ *Ibidem*, p. 19-20.

²⁸ *Ibidem*, p. 20.

²⁹ *Ibidem*, p. 22.

nu cântă fiindcă nu i-a făcut „borțile la scripcă, ca să răsunе”, iar la plug nu știe cum să pună boii³⁰. Despre Diavol se credea că, deși „el toate le făcea”, „nu știa cum să le încheie”, doar Dumnezeu avea puterea și harul desăvârșirii prin însuflețire și blagoslovire³¹. Suflul Nefărtatului prefăcea totul în piatră seacă: „piatra, munții ceia, [...] dracul i-a făcut, a suflat 24 de ciasuri”³².

Doar despre telegraf și tren, apărute, târziu în plin secol XIX, capitalist și dezintegrator al miturilor arhaice, principiul funcționării cărora, spre deosebire de moară, car sau plug, nu era unul mecanic sau fizic ușor sesizabil și înțeles de poporul simplu, se credea că Dracul le face să funcționeze sau să meargă (Bodăiești, Secuiul, Melinești – Dolj)³³, adică le însuflețea. Inițial, în miturile primordiale românești, precum vedem din exemplele mai sus citate, însuflețirea era o prerogativă exclusivă a Creatorului Suprem – Fărtatul sau Dumnezeu.

Putem generaliza că orice lucru din macrocosmosul antropomorfizat are suflet, cu excepția celor făcute exclusiv de Nefărtat, fără amestecul lui Dumnezeu. *Drept rezultat, piatra este un material neînsuflețit, nefertil, sec, morbid în esență, contagios cu cei ce intră în contact cu el.* Fata care descoperă o piatră în timpul practicii de ursit, va rămâne încă mult timp nemăritată³⁴. Sfărâmarea alunelor cu pietre de către oameni atrage după sine lipsa recoltei de alune în anii următori³⁵. Pentru ca dușmanului tău „să nu-i sporească” în gospodărie „precum nu sporește piatra” când el se mută în „altă casă, pune-i în tuspătru colțurile casei câte o piatră”³⁶. Reieșind din aceleași considerații, gospodarii din Dângenii – Ocnița aveau o deosebită grijă ca, atunci când construiau casa, în gropile săpate pentru stâlpii furcilor să nu nimerească sau să rămână vreo pietricică, căci altfel „gospodăria va merge ca din chiatră”, adică va merge rău³⁷.

³⁰ *Ibidem*, p. 21.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, p. 25.

³³ Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 178.

³⁴ Simeon Florea Marian, *Sărbătorile la români. Studiu etnografic*, vol. I. Ediție îngrijită și prefăcută de Iordan Datcu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 53.

³⁵ Artur Gorovei, *Credinți și superstiții ale poporului român*, București, Socec, 1915, p. 5.

³⁶ *Ibidem*, p. 22.

³⁷ Inf. Liuba Tonu, n. 1926, Dângenii – Edineț; culegător E. Bâzgu (1987); a se vede și articolul nostru, *Obiceiuri și datini ce țin de construcția și funcționarea casei la moldoveni*, în „Buletinul Muzeului de Studiere a Ținutului Natal”, vol. 3, Chișinău, 1988, p. 81.

Credința este respectată și în Obileni – Hâncești³⁸. Din perspectiva aceluiași motivații, țărani se fereau de a construi case din piatră, chiar și în regiunile unde piatra era din abundență³⁹. Un caz clasic în această privință sunt satele din zona Răutului, unde până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, făcând abstracție de abundența calcarului ușor de prelucrat, țărani continuau să construiască din paiantă și lemn, depunând eforturi financiare substanțiale pentru procurarea lemnului⁴⁰.

Construirea clădirilor monumentale din piatră, precum biserici, mănăstiri, cetăți etc., constituia un apanaj al claselor domnitoare, mult mai puțin dependente de aceste superstiții⁴¹. În Bucovina⁴², ca și în Basarabia⁴³, toate bisericile construite din piatră sau cărămidă, indiferent de statutul lor real, se numeau mănăstiri, biserici fiind numite doar cele din lemn⁴⁴. *Teama de piatră* este motivul principal pentru care majoritatea monumentelor de piatră, cetăți antice și medievale, părăsite de secole, au ajuns până în plin secol al XIX-lea în stare satisfăcătoare. Dar, către sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, când gândirea rațională a afectat evident scenariile mitice, axate pe sacralitate, a început procesul demolării acestor construcții și refolosirii pietrei extrase în noile construcții. Astfel, o dată cu sporirea interesului istorico-cognitiv față de vestigiile monumentelor istorice (cetăți, curți, în unele cazuri mult mai rapid decât ar fi fost cazul) a crescut și interesul altei pătri a societății, mai puțin romantică, dar mai

³⁸ Inf. Olimpia Rotaru, n. 1944, 4 clase; Alexandra Maidan, n. 1904, nu știe carte, Obileni – Lăpușna; culegător E. Bâzgu (1988).

³⁹ S. Scalkovskii, *Bolgarskie kolonii v Bessarabii po sostoiianiu 1848 g.*, Odesa, 1848 (satul Kartal (azi Orlovca) – Reni); Vasile Curdinovski, *Cele mai vechi biserici de lemn din jud. Hotin*, în „Revista Social-Istorică de Arheologie Bisericească”, Chișinău 1925, p. 69-70; A. I. Zaharov, *Narodnaia arhitectura Moldavii, Kamennaia arhitectura țentral'nih raionov*, Moscova, 1960, p. 12; Eugen Bâzgu, *op. cit.*, p. 40; Eugen Bâzgu, Mihai Ursu, *Arhitectura vernaculară în piatră*, Chișinău, Editura Știința, 2009, passim.

⁴⁰ Vasile Curdinovski, *op. cit.*, p. 69-70; Eugen Bâzgu, *op. cit.*, p. 90.

⁴¹ „Domnitorii nu obișnuiau să clădească din lemn” – Ioan Zugrav, *Biserica Neamului din Rădăuți*, Cernăuți, f.a., p. 6.

⁴² Simeon Florea Marian, *Înmormântarea la români. Studiu etnografic*. Ediție îngrijită și prefață de Iordan Datcu, București, Editura Saeculum I.O., 2002, p. 284, nota 1.

⁴³ În 1814, termenul era încă în uzul curent. Astfel, într-un raport expedit de enoriașii din Lăpușna către Casa Eparhială din Chișinău, citim că „locuitorii [...] au tocmit și meșteri chetrari ca să o zidească (noua biserică – n.n.) pre temelia mănăstirii (= bisericii – n.n.) vechi”; vezi și Tamara Nesterova, *Lăpușna și biserica ei*, în „Natura”, nr. 1 (70), Chișinău, ianuarie 1998, p. 14.

⁴⁴ Simeon Florea Marian, *Înmormântarea...*, ediția 2002, p. 284, nota 1.

pragmatică, de a vedea în aceste vestigii istorice doar valoarea lor material-financiară, virtuale surse de dobândire ușoară a pietrei.

O analiză atentă și exhaustivă a tuturor imperfecțiunilor actelor creative ale Nefârtatului care, rând pe rând, ca un adevărat demiurg, asemenea lui Dumnezeu, inventează ad-hoc mai multe instalații tehnice, având principii de funcționare complicate, precum sunt, „cioplește” (în expresie populară) din lut trupul omului sau al altor vietăți domestice sau sălbatice, denotă că acestea sunt mai degrabă imperfecțiuni superficiale programate, nefinalizări ale invențiilor voite, decât fortuite de nepriceperea, prostia sau incapacitatea intelectuală a Nefârtatului de a le desăvârși. Nu poți inventa, chiar și ad-hoc, instalații sau instrumente populare complicate ca moara, plugul sau scripca, utilizând diverse materiale și proprietăți fizice ale lor, fără a ști la ce vor servi acestea în procesul utilizării. În caz contrar, inventatorul, oricât de genial ar fi, nu va putea selecta și elabora principiile de captare a energiei. Invenția poate fi raționalizată și perfecționată în continuare la nesfârșit de același personaj sau de altele, mai puțin geniale decât cel ce a inventat-o și a gândit-o primul. Ea poate fi utilizată și în alte scopuri practice decât cele programate inițial. Dar, nici un inventator nu va inventa sau crea ceva nou în domenii de pionierat, precum sunt toate invențiile Nefârtatului, fără a le duce la rezultatul final, fie și în forme rudimentare, arhaice.

După părerea noastră, sunt fortuite afirmațiile respondenților de genul că dracul a inventat moara care, precum se știe, este dotată cu un ingenios mecanism de captare a energiei hidraulice și de transmitere a ei la pietrele de măcinat, inventând și pietrele de măcinat, dar nu a știut să facă un simplu coș cu clenci pentru turnarea grăunțelor⁴⁵. Sau, cu atât mai mult, așa cum descrie o altă variantă a legendei, el nu s-ar fi dumerit să facă o simplă gaură pentru scurgerea făinii măcinate⁴⁶. La fel, a inventat vioara selectând, cu pricepere, pentru scopul final dintre sute de specii de copaci existenți lemn adecvat de calitate pentru cutia de rezonanță a instrumentului, strune din vine uscate de bovine, arcuș de esență tare, însă fără să priceapă un lucru de nimic – necesitatea execuției pe cutia de rezonanță de partea strunelor a găurii ce servește la amplificarea sunetului, fără de care vioara nu va cânta niciodată, indiferent de măiestria meșterului sau de calitatea lemnului cutiei de rezonanță, de arcuș sau de strune. Doar suma lor cantitativă și calitativă, dimpreună cu găurile, dau rezultatul

⁴⁵ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. I, ediția 1998, p. 22.

⁴⁶ *Ibidem*.

scontat. Că Nefărtatul le-a ales, în cunoștință de cauză, și urmărind scopul final, mărturisește și faptul că Dumnezeu, după ce a făcut găurile în cutia instrumentului, nu a mai intervenit, ca de altfel și în celelalte cazuri, absolut cu nimic, scripca dovedindu-se a cânta excelent din prima încercare⁴⁷.

La fel, creează plugul, un alt instrument pentru inventarea căruia trebuia să știe sau să intuiască utilizarea lui la afânarea solului și să țină cont de proprietățile pământului ce trebuie afânat, de adâncimea minimală a afânării, pentru ca plantele să crească și să se dezvolte în regim optimal, să cunoască esența și forma lemnului, o cracă folosită la cioplirea scheletului plugului, felul de fortificare a lamei brăzdarului plugului cu fier și înclinarea sa minimală ca brazdă tăiată de el să se răstoarne ca de la sine, identificarea sursei de tracțiune, inventarea proțapului și a jugului. Toate aceste acțiuni ingenioase le-a realizat doar pentru ca la sfârșit să facă o greșală de neiertat, evidentă astăzi și pentru un copil mic, a înjugat boii la plug pe de-a-ndoaselea⁴⁸. În același mod, Nefărtatul modelează din lut trupuri de oameni, animale cu mâni, degete, picioare, tălpi pentru mers, cap pentru gândit, ochi, urechi pentru auz, gură și nas pentru suflare, dar nu-i poate învia⁴⁹. Creează, cu multă ingeniozitate, grupuri de oameni și animale cu organe genitale de reproducere, de sexe opuse, masculin și feminin, dar nu se pricepe la un lucru aparent de nimic, să-i împerecheze „pe om cu femeie, pe găină cu cucuș”⁵⁰.

Analiza semantică a acestor stranii întorsături alogice dezvăluie două momente esențiale comune pentru toate exemplele: genialitatea îl părăsește brusc pe Nefărtat, fără vreo motivație vizibilă, exact în momentul-cheie de finalizare a invenției sale, când trebuie să facă un lucru de nimic în comparație cu ceea ce a făcut deja. Apoi, Nefărtatul creează lucrurile sale cu un grad sporit de perfecțiune, încât defectele sau nedesăvârșirile minore, din cauza cărora ele nu funcționează, sunt evidente și nu-l încurcă pe Dumnezeu, lipsit de spirit de tehnician, să sesizeze cu ușurință predestinația, avantajele și modul de utilizare a lucrurilor, ispitit fiind chiar prin această fină programare sau provocare intenționată a Nefărtatului de a le desăvârși și binecuvânta rapid în numele său. „El (Nefărtatul) pe toate le făcea, numai nu știa cum să le încheie”⁵¹. Aceasta ar

⁴⁷ *Ibidem*, p. 21.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

însemna de fapt că, deși Nefărtatul operează conform unor proiecte prealabile, „deținând din capul locului forma și măsura”⁵² operelor ce urmează a fi realizate, finalizarea lor fiind pentru el, după Martin Heidegger, un *eidos proaireton*, un „aspect surprins în prealabil cu privirea”⁵³, cu alte cuvinte, „vede desăvârșirea care n-a fost săvârșită”⁵⁴, în mod deliberat se eschivează de la finalizarea lor oricât de neînsemnate ar fi.

Acest lucru nu este întâmplător. Conform unor credințe de o arhăitate imemorabilă, *toate obiectele, toate lucrurile din lume sunt sau trebuie să fie însuflețite la finalizare. Orice lucru nou creat preia (captează), prin forța finalității și întregirii sale, sufletul acelei ființe cu care el intră într-un prim contact fizic, al finalizatorului aceluia lucru*⁵⁵. Locuitorii din Bucovina nu băteau o șindrilă la colțul acoperișului casei de teamă că, dacă ar bate-o, casa va cere un suflet ca sacrificiu⁵⁶. Tot în Bucovina, „la casă nouă păretele de din dos nu-l lipești și nici nu-l văruiești până peste doi-trei ani, ca să nu moară cineva”⁵⁷. Probabil din același motiv, dar nedecarat, la 1848, moldovenii din Balta – Podolia, ridicându-și casă nouă „o ung cu lut galben, atât pe dinăuntru, cât și pe dinafară, [...] și o lasă așa pe trei ani”⁵⁸. Chiar și sufletele celor bolnavi când mor tot pleacă într-un obiect nou creat (făcut) pentru ei. Astfel în Mahala – Cernăuți, la sfârșitul secolului al XIX-lea, se mai credea „că dacă unui bolnav de moarte i se coase o cămeșă și i se greșește ceva la dânsa, acela [...] nu va muri încă lungă vreme”⁵⁹. Pretutindeni, atunci când moare sau a murit cineva din casă se astupă oglinda⁶⁰. În Câmpulung Moldovenesc

⁵² Gabriel Liiceanu, *Heidegger, opere de artă și limite*, în „Viața Românească”, nr. 4, București, 1989, p. 73.

⁵³ Martin Heidegger, *Repere pe drumul gândirii*, București, Editura Politică, 1988, p. 223.

⁵⁴ Gabriel Liiceanu, *op. cit.*, p. 76.

⁵⁵ Mircea Eliade, *Meșterul Manole*, Iași, Editura Junimea, 1992, p. 79.

⁵⁶ Ion Talos, *Meșterul Manole. Contribuție la studiul unei teme de folclor european*, vol. I, București, Editura Minerva, 1973, *passim*.

⁵⁷ Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 196.

⁵⁸ A. Smercinskii, *Gheograficeskie i etnograficeskie svedenia o iujnoi ciasti Baltskogo uezda Podol'skoi gubernii i o jiteleah onah moldovanah*, Balta, 1848; sursa documentară este Arhiva Societății Imperiale Geografice Rusești, Sankt Petersburg, op. 1, d. 32, p. 1091.

⁵⁹ Simeon Florea Marian, *Înmormântarea la români. Studiu etnografic*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995, p. 19, nota 5.

⁶⁰ Pentru ca sufletul mortului să nu se ascundă în oglindă, de unde poate să revină ca stafie când apare lună nouă. Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 179; Gheorghe F. Ciușanu, *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și nouă*, București, 1914, p. 178.

„se alungă câinii și mâțele” în credința „că atunci când sufletul se zbate și muncește ca să iasă din casă afară [...] să nu se bage în vreun câine sau mătă”, animale sau „alte obiecte (deci nevii, neînsuflețite – n.n.) unde petrece un timp mai îndelungat”⁶¹.

În consecință, pentru a preveni întruparea sufletului în obiecte întâmplătoare, malefice, de unde nu ar mai putea ieși la timpul potrivit, românii din Basarabia, ca și din celelalte regiuni, pun în partea de sus a ușii de la intrare în casă imediat după deces „o altită” sau o pânză albă, cu un ac și ață albă, împlântată, „tăiată tot atunci din val și netivită” (necusută) pe la capete. Conform unor credințe generalizate, pe această pânză, artefact nou creat, sufletul se odihnește (întrupează) 40 de zile după moarte. Prezența acului este motivată apotropaic. Fiind din fier, acul apără contra duhurilor rele care ar încerca să intre în casă. La fel, sunt motivate ritualic și capetele netivite. Este binecunoscută interdicția rituală a folosirii nodului în practicile funerare. Or, *tivirea (coaserea) capetelor „altitei”, pânzei albe ar însemna captarea definitivă a sufletului în obiectul nou creat*. Credințele despre reîncarnarea sufletului celui decedat în animale⁶², alt om⁶³, copil ce se naște⁶⁴, fluture⁶⁵ sunt mult mai numeroase și se regăsesc peste tot. Însuși cadavrul celui proaspăt decedat este tentat să capteze, accidental, alte suflete. Slavii de sud păzesc cu severitate ca nu cumva cadavrul să fie umbrit de vreun om viu, „căci se crede că umbra acestuia ar intra în trup, prefăcându-l astfel în strigoii”⁶⁶. Din aceleași rațiuni, românii nu lasă mortul (trupul decedatului fără suflet) în casă fără supraveghere, căci în el se pot întrupa sufletele animalelor care trec pe sub sau peste el, prefăcându-l astfel în strigoii fără

⁶¹ Simeon Florea Marian, *Înmormântarea...*, ediția 1995, p. 62.

⁶² Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Răspunsuri la chestionarul lui Nicolae Densușianu*, București, Editura Minerva, 1976, p. 251 (Slobozia-Mândra – Teleorman; Suhuleț – Iași; Negulești – Vaslui); Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. II, ediția 1998, p. 475 (Horecea – Cernăuți); Simeon Florea Marian, *Înmormântarea...*, ediția 1995, p. 272-273, 276.

⁶³ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, ediția 1998, vol. II, p. 475; Adrian Fochi, *op. cit.*, p. 251 (Voivoda – Teleorman, Ulmu – Brăila, Biul-Biul – Constanța, Dolheștii Mici – Suceava); Simeon Florea Marian, *Înmormântarea...*, ediția 1995, p. 276.

⁶⁴ Elena Sevastos, *Literatura populară*. Ediție îngrijită și prefață de Ioan Ilișiu, vol. II, București, Editura Minerva, 1990, p. 149; Simeon Florea Marian, *Înmormântarea...*, ediția 1995, p. 272-273; Adrian Fochi, *op. cit.*, p. 251 (Caravanețu, Odaie, plasa Călmățui – Teleorman); Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 453.

⁶⁵ Adrian Fochi, *op. cit.*, p. 251 (Codăești – Vaslui, Suhuleț – Iași).

⁶⁶ Antoaneta Olteanu, *Ipostaze ale maleficului în medicina magică*, București, Editura Paideia, 1998, p. 41.

voie⁶⁷. În anumite circumstanțe, sufletul celui decedat se poate reîntrupa în cadavru⁶⁸. Pentru a ajunge în rai, unele suflete, în funcție de cât de curate sau păcătoase au fost, sunt nevoite să se întrupeze de câteva ori la rând în oameni păcătoși/curați care se nasc, vite curate/spurcate, păsări ca, „după ce s-a îndreptat și curățit deplin de toate păcatele se [va] duce și [va] trece toate vămile”, ajungând în rai (Stulpicani – Suceava)⁶⁹. Cele mai păcătoase suflete, care n-au nici o șansă, sunt nevoite să se ascundă, până la a doua Înviere, într-un cap (craniu) de vită special pus de țărani în gardurile de piatră. Conștienți de asemenea metamorfoze, locuitorii din Horecea – Cernăuți nu mâncau carne de oaie sau vită, ci numai de porc, deoarece „poate sufletul acel din vită e un moș al meu”⁷⁰. În acest context, este semnificativ și dialogul ritualic dintre moașă și casnici la botezul copilului. „Ce ai moașă în leagăn?” – întrebă ei, la care moașa, în funcție de ce este, băiat sau fată, răspunde: „Un moș/o moașă”⁷¹.

Această liberă circulație a sufletelor între oameni – animale – păsări și obiecte neînsuflețite, deschide noi orizonturi semantice în descifrarea adevăratelor motive din cauza cărora *Nefârtatul intenționat nu și-a fructificat talentul pe deplin, anume teama ca sufletul său să nu fie captat definitiv de propria creație, el fiind primul care intră în contact cu ea în cazul când ar desăvârși-o*. Întregirea, finalizarea lor reprezintă pentru el un pericol, dacă ținem cont că între Nefârtat și Fârtat, care, deși sunt ființe cosmice, Demiurghi, frați gemeni, cum s-au grăbit unii să-i catalogheze⁷², există o deosebire esențială. Ea reiese chiar din numele lor. „Fârtate” nu înseamnă altceva decât cel născut (zămislit) „fără tată”. Copiii născuți „fără tată”, adică copiii din flori, bastarzii, sunt năzdrăvani, posedă calități și potențe extranaturale prin însăși nașterea lor în afara cuplului conjugal. La fel se crede că sunt năzdrăvani cei născuți (ca și Domnul Iisus Hristos) de Crăciun⁷³, în

⁶⁷ Gheorghe F. Ciaușanu, *op. cit.*, p. 176.

⁶⁸ Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 257.

⁶⁹ Simeon Florea Marian, *Înmormântarea...*, ediția 1995, p. 272-273, 276.

⁷⁰ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. II, ediția 1998, p. 475.

⁷¹ Simeon Florea Marian, *Nașterea la români. Studiu etnografic*. Ediție critică de Teofil Teaha, Ioan Șerb, Ioan Ilișiu, București, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 1995, p. 113.

⁷² A se vedea Romulus Vulcănescu, *Mitologia română*, București, Editura Academiei, 1985, p. 229-236; aici există o bogată bibliografie la temă.

⁷³ Marianne Mesnil, *Etnologul între șarpe și balaur*, București, Editura Paidea, 1997, p. 166; copilul „născut în aceeași noapte cu Hristos riscă să devină vrăjitor sau om-lup” (*ibidem*, p. 168).

perioada maximă de ruptură temporală dintre Crăciun și Bobotează⁷⁴ sau dintre Crăciun și Sfântul Ion⁷⁵, când Lumea Veche nu mai există, iar cea Nouă încă nu-i creată. Or, Dumnezeu fiind un „Făr'tate”, adică un Demiurg fără tată, posedă, din start, însușiri deosebite prin faptul că este prima ființă apărută în Haos. În contrapunere cu el, „Nefărtate” este „un al doilea Dumnezeu”⁷⁶, prin însăși esența numelui său „Nefărtate”, cel ce „nu este fără tată”, adică cel ce „are tată”. Cel ce „are tată” nu poate nicidecum fi primul, primatul fiind oricum al tatălui, indiferent cine este el. Interesantă, în acest context, apare concluzia la care ajunge Mircea Eliade, potrivit căruia în evoluția semantică a oricărui zeu terimorf, cum este și Fărtatul din mitologia românească, creator, în primul rând, al Terrei (pământului), sunt relevante metamorfozele ce se desprind din el luând chipul unor figuri mitologice de sine stătătoare⁷⁷.

Oricum, această deosebire cardinală dintre statutele lor ontologice este explorată la maxim și cu abilitate de Dumnezeu – Demiurg, tată a tuturor lucrurilor de pe pământ. De aici rezultă și conflictul dintre ei. „Nefărtate vrea, dorește paritate în relațiile cu Fărtate”⁷⁸. Ultimul, ca prim născut și „fără tată”, năzdrăvan cu calități native neobișnuite, constând în a da suflu și a pune în mișcare tot ce inventează, creează Nefărtatul, fără a-și împruțina din esența sa⁷⁹; însușindu-le, își apără cu îndârjire prioritatea de a fi primul și unicul stăpânitor și creator al acestor creații⁸⁰. Însă, între creația lui Fărtate și Nefărtate există deosebiri conceptuale. Fărtate creează materia, pământul „voind să se odihnească puțin”, obosit fiind „de atâta horhoit

⁷⁴ Antoaneta Olteanu, *op. cit.*, p. 39.

⁷⁵ Marianne Mesnil, *op. cit.*: „Oamenii-lupi și alți membri concepuți «anormal» se nășteau în ciclul celor douăsprezece zile, adică între Crăciun și Sf. Ion”; „în Bulgaria se nasc «bastarzii din luna a treisprezecea””; Asia Popova, *Naissonces de dragons*, în „Ethnologies d'Europe et d'ailleurs” (2), Bruxelles, 1988 (și copiii de balauri și cei concepuți între muritori și ființe supranaturale). În Grecia, în această perioadă se nășteau Kallikantsaroi sau Karakonuli, ființe cu puteri supranaturale (a se vedea Carlo Ginzburg, *Istorie Nocturnă. O interpretare a sabatului*, Iași, Editura Polirom, 1996, p. 176-177; Mircea Eliade, *Meșterul Manole*, p. 128.

⁷⁶ Adrian Șuștea, *Sphaera Mundi: paradigma filosofică a cosmogoniei poporane românești*, București, Editura Meta, 1994, p. 92.

⁷⁷ Apud Mihai Coman, *Asimetriile constitutive. Observații pe marginea modelului cosmogonic popular*, în „Memoriile Comisiei de Folclor”, tom I, București, Editura Academiei, 1987, p. 85-86.

⁷⁸ Adrian Șuștea, *op. cit.*, p. 270, 271, 280, 282, 285.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 197.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 150, 153, 270, 280.

și înnotat” pe întinderile nemărginite ale Haosului⁸¹. Nefărtate, mult mai priceput și inteligent, vrea să „împlinească” lumea⁸², să o perfecționeze, folosind calitățile materiei deja create. Fărtate este mai puțin priceput, „căci el nu are atâta putere ca diavolul”⁸³, cum se crede prin Dolj. El nu poate începe nimic fără ajutorul celui de-al doilea, dar se mulțumește cu puținul creat. După Adrian Șuștea, dacă „planul creației i-ar fi revenit integral lui Dumnezeu, atunci lumea nu ar fi fost nimic altceva decât un simplu sălaș pentru odihna lui”⁸⁴. Ultimul, Nefărtate, deci „cel ce are tată”, prin însăși natura sa de a-și fi primit suflu (suflet) prin naștere din alt tată, nu-și poate finaliza operele fără riscul de a-și pierde acest suflu, căci numai Fărtate, prin originea sa de a fi primul nenăscut-născut „fără tată”, posedă, în exclusivitate, un suflu primar capabil de a anima sau a pune în mișcare toate lucrurile ce sunt create, fără a-și pierde din esență sa⁸⁵. Totuși, slăbiciunea și somnul care-l toropește pe Dumnezeu după crearea primară a lumii (pământului), stările lui contemplative, nedorința lui de a perfecta lumea, a crea, a inventa, lăsând totul pe seama Nefărtatului, pot fi un indiciu clar că totuși o parte din esența sa (mișcare, suflu) trece asupra lucrurilor noi create. Dar oricum, Nefărtate nu se poate compara cu Fărtate, pentru că riscul pierderii suflului la finalizare este cunoscut de el. Ne referim la dubla încercare a Nefărtatului atunci când încearcă să aducă mâl în numele său, și nu a Fărtatului, precum fusese rugat. Înnegrirea lui repetată, avansată⁸⁶, cum se și întâmplă la trupurile expuse mumificării, oare nu-i un indiciu că-și pierduse irecuperabil o parte din suflul său inițial? A treia încercare i-ar fi fost fatală. El nu încearcă, ci doar construiește, inventează, *ferindu-se de a finaliza, provocându-l în acest scop pe Fărtate, prin însuși faptul invențiilor sale, ca acesta să intervină, să le întregească, să le dea acea mișcare, suflare inițială. Adică să le rostuiască, însuflețindu-le din perspectivă mitică.*

După noi, aici este concentrată esența, astfel încât din unul și același material primar, „mâlul” și „sămânța de pământ” aduse din

⁸¹ Tony Brill, *Legende populare românești*. Ediție critică și studiu introductiv de, vol. I, București, Editura Minerva, 1981, p. 133.

⁸² Adrian Șuștea, *op. cit.*, p. 283.

⁸³ *Ibidem*, p. 92.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 283.

⁸⁵ „Numai Dumnezeu poate crea fără să-și sărăcească sau să-și diminueze ființa” (Mircea Eliade, *Meșterul Manole*, p. 79).

⁸⁶ A se vedea nota 1.

străfundul hăului, ambii, Fârtate și Nefârtate, creează două categorii de materie a „lumii” cu calități diametral opuse: Fârtatul, câmpii și șesuri fertile, roditoare, iar Nefârtatul, munți de piatră sterilă capabili să adăpostească doar pe Nefârtatul însuși. De aici rezultă necesitatea unei alte interpretări semantice a obligativității jertfei zidirii, practică exclusiv la construcțiile din piatră. Dimensionările semantice ale pietrei au fost insuficient abordate în studiile care au tratat această problematică.

Dracul distruge noaptea tot ce se construiește ziua din teama că atunci când totul va fi construit, el, „geniul locului,” va fi nevoit, pentru că se găsește pe locul construcției sau chiar în epicentrul ei, să intre primul în contact cu construcția terminată, să-și întrupeze sufletul său în noua construcție. Transformarea sa dintr-un *genius loci* într-o simplă stafie, legată de o construcție oarecare și oricât de impunătoare ar fi aceasta, constituie o degradare ierarhică jalnică, de nedorit și de neconceput de Nefârtat. Prin această teamă sunt motivate cererile sale insistente și repetate în privința jertfei zidirii, amplificate de dărâmarea spectaculoasă, până-n temelii, în fiecare noapte a tot ce construiau meșterii ziua. Sufletul jertfei întrupate în construcție l-ar fi scutit și protejat de o asemenea perspectivă sumbră, construcția fiind deja însuflețită. Probabil, din aceleași motive de precauție, rezultă și goana permanentă a Dracului după cât mai multe suflete, ipostaza creștină a Nefârtatului.

Că piatra sterilă, fără suflet, este capabilă, conform viziunii mitice, să capteze sufletele muritorilor, stă mărturie și mulțimea menhirelor înălțate pe întreg teritoriul Europei eneolitice⁸⁷. Aparținând epocii bronzului când, probabil, aceste credințe s-au structurat și cristalizat, menhirele sunt, în esența lor, niște monumente funerare ridicate în credința că sufletele celor decedați și înhumați sub ele sau lângă ele viețuiesc fixate în aceste pietre uriașe⁸⁸. Totodată, prin captarea sufletelor celor decedați, deci a strămoșilor, societatea celor vii avea o garanție că nu va mai fi deranjată de ele.

⁸⁷ Marija Gimbutas, *Civilizație și cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, București, Editura Meridiane, 1989, p. 124-137; Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 336, termenul „menhir”; Ivan Evseev, *Jocurile tradiționale ale copiilor*, Timișoara, Editura Excelsior, 1994, p. 106.

⁸⁸ Marija Gimbutas, *op. cit.*, passim.

Reminiscente ale acestui vechi cult european de reîncarnare a sufletului celui decedat în piatra seacă, neocupată de alte suflete, s-au păstrat și la români până în zilele noastre. Astfel, în Banatul românesc, o zonă preponderent agricolă de șes, unde piatră nici nu prea este, chiar în satele unde în cimitire sunt numai cruci de lemn, deasupra crucilor se pune în mod obligatoriu o pietricică nu prea mare⁸⁹. Teodor T. Burada notează că în Bucovina și Moldova (Principatul Moldovei trunchiat de Basarabia și Bucovina – n.n.), la cei bogați se pune pe mormânt câte o piatră, culcată sau în picioare, având cioplite pe ele soarele și luna⁹⁰. Într-un cântec din Ardeal se arată: „Că urâtul n-are leac / Numai trei scânduri de brad, / Și-o piatră mare la cap”⁹¹.

În Basarabia, deși majoritatea carierelor de piatră au fost deschise spre finele secolului al XIX-lea, sunt atestate zeci și sute de cimitire țărănești medievale târzii (secolul al XVII-lea – începutul secolului al XIX-lea), fie cu cruci masive de piatră, fie cu pietre simple, sumar prelucrate. Prezența pietrelor de mormânt la mari depărtări de cariere, în satele din inima Codrului sau în cele din stepele Bălților și ale Bugeacului, se explică prin rosturi rituale, nu economice. Astăzi, după ce s-a trecut prin perioade în care existau posibilități pentru procurarea pietrelor de mormânt prelucrate artistic, când se crede că rostul mitologic al pietrei, o dată cu impunerea și răspândirea construcțiilor masive de piatră, a fost uitat, cimitirele din aceste sate sunt pline de cruci de lemn, de fier și doar accidental de fier beton și nicidecum de piatră. Nu fac excepție nici satele din zona Răutului, acolo unde pietrele de mormânt au cunoscut un adevărat apogeu artistic în anii '30 ai secolului al XX-lea.

În același context, etnograful sârb Dușan Popovici remarcă „strania grijă a aromânilor într-o Serbie ocupată de otomani, cu o populație exclusiv țărănească, de a pregăti pentru ei însuși și pentru familia lor morminte bogate de piatră, deosebite de obiceiurile țării”, adică de ale slavilor sârbi care nu foloseau piatră⁹². Această grijă nu va

⁸⁹ Informație comunicată de etnologul Romulus Antonescu din București, în Arhiva Muzeului Satului din Chișinău, Caiet nr. 35, p. 31, 39; culegător Eugen Bâzgu (1990).

⁹⁰ T. T. Burada, *Datinele poporului român la înmormântări*, Iași, 1882, p. 41; Simeon Florea Marian, *Înmormântarea...*, ediția 1995, p. 216.

⁹¹ Grigore Sima, *Cântece populare din Ardeal*, în „Convorbiri Literare”, tom XV, Iași, 1882, p. 358.

⁹² Dușan Popovici, *Aromânii ca negustori în secolul XVII și XVIII în Serbia și Austro-Ungaria*, București, 1934, p. 171-173, apud Neagu Djuvara, *Diaspora aromână în secolele XVIII și XIX*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, coord. Neagu Djuvara, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 112.

părea stranie dacă ne vom aminti că, în Balcani, aromânii, de fapt, erau unicii zidari pricepuți în arta clăditului, cuvântul „zidari” și aromâni fiind sinonime⁹³. Ei cunoșteau adevăratele rosturi mitice ale pietrei, atât în construcție, cât și în amenajarea mormintelor, rolul de captare și imobilizare a sufletelor celor decedați. Tot aromânii, în viziunea lui Dumitru Caracostea, au popularizat motivul din balada Meșterului Manole pe întreaga Peninsulă Balcanică⁹⁴.

Credința în aceste proprietăți ale pietrei este cunoscută și rușilor din Semionov, reg. Gorkii, Federația Rusă. Ei pun pietricele peste ridicătura mormântului, „între mâni și lângă picioare, pentru ca mortul (sic!) să se poată apăra de duhul rău”⁹⁵. Acest obicei ne amintește de însemnările sumare, imprecise și nesigure ale lui Emil Petrovici, realizate în Banat „când pleacă cu mortu la mormânt atuncia [...] îl petriește. Apu este două pietriceli”, însă fără a ne comunica când și cum pietruiesc mortul⁹⁶.

Proprietățile magice ale pietrei de a capta sufletul la ieșirea din cadavru, sicriu, mormânt, motivate prin faptul că ea încă din *illo tempore* era neîntregită, fiind creație a Nefărtatului, au fost folosite de comunități în scopuri apotropaice, de protecție generală preventivă împotriva strigoilor, concomitent cu alte materiale apotropaice, precum usturoiul, măceșul (rugul), diferite esențe de lemn, tămâie etc., piatra „fiind mereu aceeași”, arătând „omului o existență absolută, departe de timp: invulnerabilă față de devenire”⁹⁷, după cum o caracteriza Mircea Eliade. Astfel, în Socete – Teleorman „pentru ca strigoii să nu iasă noaptea din mormânt și să umble pe la neamuri după moarte îi bagă pietre și o undrea pe buric și atunci zice poporul că nu mai poate învia”⁹⁸. În Ardeal, celui cunoscut sau bănuit de a fi strigoi, după ce murea, i se baga în gură o pietricică, „așa mică, cât înkepe-n gură, și i-o

⁹³ Dumitru Caracostea, *Material sud-est european și forma românească – Meșterul Manole*, în „Revista Fundațiilor Regale”, an. IX, București, dec. 1942, p. 625.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 624.

⁹⁵ I. A. Kremleva, *Ob evoluții nekotorih arhaicnih običaiah u russkikh*, în „Russkie: semeinie i obščestvenii bit”, Moscova, 1989, p. 260.

⁹⁶ Emil Petrovici, *Folclor din Valea Almăjului (Banat)*, în AAF, tom III, București, 1935, p. 108.

⁹⁷ Mircea Eliade, *Le Sacre et le Profane*, Paris, Gallimard, 1965, p. 133.

⁹⁸ Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 311, nr. 3616.

bagă-n gură, și pene-i bagă acolo, cu iel în copârșeu, rugii și urzici”⁹⁹. La fel, în Muntenia, unui mort „lunatec și înviat”, pentru a preveni prefacerea lui în strigoi, „i se împănează ochii, gura, urechile cu meu și petricele”¹⁰⁰. În comunele Secădate și Săcel din Transilvania, „morții despre care se crede că sunt strigoi ori pricolici” se îngropau cu fața în jos, după ce li se baga în gură „usturoi și pietre sau li se împlântă în inimă o țeapă”¹⁰¹. Din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu aflăm că se „împietresc” („dreg”) toate cele nouă orificii ale trupului: nasul, gura, ochii, urechile, anusul, organul genital, punându-se în ele „pietre și meu,” aceasta făcându-se ori până a fi îngropați cei bănuți a fi strigoi încă din viață, ori după dezgroparea celui bănuț de a se fi transformat după moarte în strigoi (sate din județele Dolj, Argeș, Olt, Teleorman, Vâlcea)¹⁰². Există același procedeu și la românii din Banat. Celui bănuț de a fi strigoi, i se astupau toate cele nouă orificii cu un amestec de pietricele și sticlă fărâmițată¹⁰³. În aceleași zone etnografice se mai practica depunerea în sicriu a 9 (nouă) pietricele în scopul de a nu permite transformarea mortului în strigoi, numărul 9 fiind identic cu numărul orificiilor trupului¹⁰⁴. La fel, celui bănuț de a fi fost în viață strigoi, după moarte, pe lângă că i se pune în gură „căței de rug, un fir de grâu, de cucuruz, tămâie și o crenguță de rug”, în sicriu i se mai adăuga obligatoriu o piatră¹⁰⁵, în alte locuri, o săgeată, o pietricică în 8 dungii găsită în locul unde a trăsnet fulgerul (Brad – Transilvania)¹⁰⁶. Insistența ca toate orificiile trupului, cu funcții biologice diferite, înțelese ca virtuale porți de intrare-ieșire, să fie astupate pentru a preveni transformarea corpului mort în strigoi sau anihilarea lui în cazul strigoiului deja întrupat, utilizând în acest scop, de rând cu diverse materiale de esență apotropaică culturalizate: usturoiul, meiu, undrea, grânele, lemnul, tămâia, smirna, măcieșul (rug) și piatra, confirmă ideea că se conta, de fapt, pe aceeași calitate a pietrei, ca produs al

⁹⁹ Ion Chelcea, *Credințe în legătură cu ielele și strigoii*, în „Culegătorul”. Buletinul Arhivei Etnografice de Folclor a Muzeului Etnografic din Cluj, Cluj, 1933, anul I, nr. 1, p. 37.

¹⁰⁰ Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 310, nr. 3609.

¹⁰¹ Simeon Florea Marian, *Înmormântarea...*, ediția 1995, p. 268.

¹⁰² Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 265.

¹⁰³ Romulus Antonescu (comunicare orală din 1989).

¹⁰⁴ Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 265.

¹⁰⁵ Adrian Fochi, *op. cit.*, p. 165.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

Nefărtatului, pe neîntregirea ei ca lucru finit, și respectiv pe lipsa suflului și a mișcării în piatră. De aici rezultă puterea de captare, de imobilizare a sufletului strigoiiului la ieșire din corp sau la intrare. În acest context, astuparea tuturor orificiilor anatomice cu piatră și diverse esențe apotropaice asigură izolarea totală. Același principiu, dar în alt scop – de a nu permite nealterarea și putrefacția cadavrului – îl foloseau chinezii. Ei puneau „aur și jad în cele nouă deschizături ale cadavrului”, crezând că virtuțile aurului, „metal incoruptibil și perfect”, și jadului, „hrană a spiritelor”, pot fi transferate asupra corpului, păstrându-l intact și nealterat asemenea principiilor care le reprezintă¹⁰⁷. Protejau cu ele cele nouă deschizături ale corpului pe unde se crede că intră duhurile rele. Orice deschizătură de ieșire însemna și contrariul, adică posibilitatea de a intra pe sens invers. La fel cum pe hornul care servește pentru evacuarea fumului poate intra Zburătorul, așa ies și intră înapoi sufletele vrăjitorilor, strigoi și alte duhuri rele.

În aceste rituri, rolul pietrei de a imobiliza sufletul este evident și nu trebuie interpretat ca apotropaic. Funcția apotropaicului, prin însuși faptul că este de origine culturalizată, protejează, respinge, sperie duhurile rele, dar nu le captează, imobilizându-le, cum face piatra. Protejarea împotriva strigoiiului sau imobilizarea duhului lui se poate face chiar prin simpla pomenire a acțiunii sau punerii în sicriu a pietrelor. În acest scop, în Banat, prin anii '30 ai secolului trecut, ziceau femeile când vorbeau despre strigoi: „Fie-i piatră în gură, mai ales moașele la timpul nașterii și până sunt pruncii mici mai tot aceasta vorbesc”¹⁰⁸. În Moldova și Bucovina, pentru ca strigoi să nu se apropie de pruncul abia născut, învelit și pus sub masă, cei prezenți aruncau o piatră peste cap zicând: „Aceasta în gura strigoiiului”¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Mircea Eliade, *Alchimia asiatică (I). Alchimia chineză și indiană*, București, Editura Cultura Poporului, 1935, p. 18; idem, *Yoga, nemurire și libertate*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 244.

¹⁰⁸ Damaschin Bojincă, *Anticele românilor, acum întâia oară scrisă*, în volumul *Crămea Ungariei și alăturatele ei părți*, Buda, 1832, p. 123, apud Leontin Gheorghiu, *Preocupările etnografice și folcloristice ale lui Damaschin T. Bojincă*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, anii 1959-1961, Cluj-Napoca, 1963, p. 272; Ovidiu Bârlea, *Istoria folcloristicii românești*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974, p. 48.

¹⁰⁹ W. Schmidt, *Das Jahr und seine Tage*, în „Meinung und Branch der Romanen Siebenburges”, Hermannstadt, 1866, p. 26; Simeon Florea Marian, *Nașterea...*, ediția 1995, p. 53.

În Țara Românească, la Sân Toader, când mamele scaldă copiii, le „pun în scaldătoare pietricele și flori de fân”¹¹⁰.

Prezența unor pietre singulare de calcar sau de râu în rarele înhumări geto-dacice¹¹¹, aidoma celor ce se puneau în sicriu contra strigoilor în secolul al XIX-lea, ne face să credem că această practică este mult mai veche. Ne întărește această convingere descoperirea recentă în spațiul pruto-nistrean, într-o necropolă a culturii Sântana de Mureș, cu o diversitate mare „a ritualurilor funerare practice”, a unui grup de morminte în care s-au găsit câte opt-nouă pietricele „depuse grămăjoară ori în unul din vase (mormintele nr. 17, 18, 25, 28)”¹¹². Rostul acestor pietricele, în lumina analizei făcute de noi, este de a capta, a imobiliza sufletul defunctului. Aceleași roluri, la care se adaugă și cel de substituent, îl are piatra și în miturile primordiale despre Titan, Saturn¹¹³, Uran etc., zeii primordiali care-și devorează propriii copii când se nasc din împreunarea lor cu zeița Mamă Pământ. Doar ingeniozitatea unuia din copiii nenăscuți de a arunca în gura zeului, ca substituent, bolovani de piatră, îl salvează de la devorarea iminentă¹¹⁴.

Motivul pietrei ca substituent al copilului, al unei persoane, dar și cu dublu rol, de captare și imobilizare, se întâlnește și la români. Atunci când „într-o casă mor copiii neconteniți”, se ia un cucoș sau o găină, în dependență de sexul copilului nou-născut, se îmbracă în resturile „casei copilului”, se sapă o groapă exact în locul unde copilul s-a născut, se coase ciocul păsării, îngropând-o acolo cu o piatră și bucăți de tămâie albă și neagră¹¹⁵. În abordarea propusă de noi, rolul pietrei constă în captarea, imobilizarea, ca substituent al nou-născutului, a sufletului păsării (pasărea însăși fiind un simbol al

¹¹⁰ Simeon Florea Marian, *Nașterea...*, ediția 1995, p. 111; Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 299.

¹¹¹ Valeriu Sârbu, *Credințe și practici funerare religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Galați, Editura Porto-Franco, 1993, p. 86, 96, 139 etc. (în Bordușani – Ialomița, schelet, copil de 12-13 ani, cu depunerea rituală a unei jumătăți de fructieră, pe bazin o piatră mare; în Cartal – Reni, sudul Basarabiei, scheletul unui copil cu o bucată de rocă la picioare; vezi și obiceiul celților de *expunerea a cadavrelor cu pietre implantate în abdomen*).

¹¹² Alexandru Levinschi, *Despre un grup de necropole ale culturii Sântana de Mureș – Cerneahov din interfluviul Nistrean – Prut*, în „Tyrageția”, tom IV-V, anii 1994-1995, Chișinău, Editura Muzeului Național de Istorie a Moldovei, 1996, p. 119.

¹¹³ Simeon Florea Marian, *Nașterea...*, ediția 1995, p. 54; Leontin Gheorghiu, *op. cit.*, p. 272.

¹¹⁴ Victor Kernbach, *op. cit.*, p. 285.

¹¹⁵ Elena Sevastos, *op. cit.*, vol. II, ediția 1990, p. 171.

sufletului) exact pe locul în care nou-născutul, încă nerăsufând (neînsuflețit), intră în prim contact fizic, contact benefic, dar și periculos, pentru prunc; tot pentru a proteja proaspătul suflet ce se întrupează în primul nou-născut, moașa îl ridică de picioare în sus. Imobilizarea obligatorie a ciocului păsării, orificiul pe unde, de regulă, iese sufletul, întărește ipoteza că se dorea o asemenea imobilizare, amplificată, secundată și asigurată de prezența pietrei, ca substitut captator al sufletului pasării, exact pe locul nașterii, protejând, în felul acesta, sufletul pruncului abia întrupat de tendința revenirii, refugiului, reîntrupării în acel loc deja ocupat, cu care intrase într-un prim contact fizic ca lucru nou creat (făcut).

În general, majoritatea duhurilor rele sunt închipuite de români, precum ne arată chiar denumirea lor, ca niște ființe demonice neîntrupate, neavând trup, ci doar duh, mișcare, suflare, un fel de abur, fantome nevăzute cu ochiul liber. Pentru a te proteja de ele, e bine, atunci când pleci „întâia dată” într-o localitate unde n-ai mai fost, adică într-un spațiu neculturalizat în raport cu tine, să porți în gură, sub limbă, o pietricică și-ți va merge bine. În caz contrar, ți se poate „întâmpla vreo nenorocire”¹¹⁶. Spațiul nou ascunde pericole și omul le poate îndrepta asupra pietrei. În același câmp semantic, dar într-un registru superior, se înscrie și credința potrivit căreia „atunci când vezi locuri noi, ca să nu le uiți, e bine să iei o pietricică în gură”¹¹⁷. Pe de altă parte, piatra servește în multe practici ca „un paratrăsnet”, substituind actantul. Mireasa vinovată „ie o piatră în gură și o ține, ca să cadă pe piatră, ce ar cădea pe ea”¹¹⁸. Credința este larg răspândită. O regăsim în viața vânătorilor tribului tuareg din Sahara africană. Înainte de a pleca la vânătoarea rituală de mufloni, vânătorii își pun pe cap o piatră¹¹⁹. Din aceleași considerente, pentru a câștiga procesul, se obișnuia a pune în buzunar „pietre din vad”¹²⁰ sau o pietricică în traistă¹²¹; în timpul jurământului, cei care vor să jure strâmb „iau o piatră în sân și cred că apoi urmările

¹¹⁶ Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 44.

¹¹⁷ Ion Codru-Drăgușanu, *Peregrinul transilvan*, București, ESPLA, 1956, p. 68, apud Dumitru Pop, *Scriitori de inspirație folclorică. Ion Codru-Drăgușanu și cultura populară*, în vol. Dumitru Pop, *Studii de istorie a folcloristicii românești*, Baia Mare, Editura Umbria, 1997, p. 240.

¹¹⁸ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. II, ediția 1998, p. 385.

¹¹⁹ Anri Lot (Henri Lot), *V poiskah fresok Tassilii*, Moscova, 1962, p. 81.

¹²⁰ Emil Petrovici, *op. cit.*, p. 137 (Pătaș – Banat).

¹²¹ Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 158, nr. 1799 (Țapu – Galați).

acelui jurământ vor cădea pe piatră și nu pe dânșii” (Bucovina)¹²². La sfârșitul secolului al XIX-lea, țărani din Stolniceni – Pașcani, când se întâlneau pe drum cu un preot, fapt înțeles ca un semn rău, aruncau cu o piatră spre el „ca răul să treacă asupra lui”¹²³. Mai degrabă să treacă asupra pietrei, considerăm noi, în acord cu cele analizate mai sus. Apelarea la aceste remedii era controlată de către societate: „Cine ia piatră în gură, acela nu are voie să intre în biserică șapte ani: așa mare păcat are” (Roșă, reg. Cernăuți)¹²⁴. Acest păcat echivalează, ca perioadă de interdicție, cu păcatul omuciderii.

În loc de concluzii, vom afirma tranșant că în cultura românească tradițională sunt mult mai multe credințe și practici, axate pe dualismul piatră/pământ, respectiv Nefârtat/Fârtat, decât am reușit noi să exemplificăm în acest studiu. Ele au ca referință întregul sistem de reprezentări arhaice și pornesc de la următoarea opoziție binară: *pământul dă rod, viață la toate, iar piatra nu dă viață la nimic*, dimpotrivă este stavilă în calea vieții sau hotar între viață și moarte. Această opoziție vine dintr-o pregnantă viziune agrară asupra lumii.

Fiind un element cosmogonic primordial, piatra devine fundamentală în construirea modelului cosmogonic popular. Ea este un simbol cu multiple valențe și înregistrează, în această ipostază, mai multe semnificații în diferite registre ale palierului semantic, ajungând să cuprindă și polul opus. Un exemplu elocvent, în acest sens, este faptul că divinitățile se nasc din piatră. Astfel, unele legende apocrife pomenesc faptul că Iisus Hristos s-a născut din piatră¹²⁵. Acest motiv transpare și din folclorul românesc: „Piatra-n patru s-o faceți, / Dumnezeu de-acolo naște”¹²⁶. Motivul apare frecvent într-un anumit tip de colindă, despre care Adrian Șuștea presupune că ar avea o origine mithraică¹²⁷. Pentru că Mithra s-a născut dintr-o piatră, un alt nume al său este Petras¹²⁸. Fenomenul este destul de răspândit. Men

¹²² *Ibidem*, nr. 1818.

¹²³ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. II, ediția 1998, p. 154.

¹²⁴ *Ibidem*.

¹²⁵ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, vol. III, București, Editura Artemis, 1995, p. 80.

¹²⁶ Al. Rosetti, *Colinde religioase la români*, extras din „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare”, București, 1920, p. 68; a se vedea, de asemenea, Nicolae Densușianu, *Dacia preistorică*, București, Carol Göbl, 1913, p. 380.

¹²⁷ Adrian Șuștea, *op. cit.*, p. 65.

¹²⁸ Franz Gumont, *Textes et monuments figures relatifs aux Mysteres de Mythra*, tom I, Bruxelles, 1899, p. 159, apud A. Șuștea, *op. cit.*

Petraeitis (născut din piatră) era numele zeului frigian¹²⁹. În China, Yu cel Mare și fiul său s-au născut din piatră¹³⁰. Sunt nașteri mistice apărute din credința că odată ce piatra captează sufletul celor decedați, tot ea îl poate elibera. Conform aceleiași mentalități și oamenii de rând sunt născuți din piatră: „În Grecia, după potop, primii oameni au luat naștere din pietrele semănate de către Deucalion”¹³¹. O legendă românească denotă că după ce Eva a născut nouă băieți, la vremea însurătorii le-a făcut femei din zece pietre¹³². Basmele conțin foarte multe exemple de pietrificare și de reînviere a zeilor și oamenilor. Concepută în viziunea agrară specifică culturii românești, piatra, fiind neînsuflețită la origine, este amplasată aproape în totalitate în câmpul negativ al semnificațiilor. Dar echilibrul firesc al lumii este viața. Pentru a-l atinge în devenirea sa asimetrică, piatra captează suflete în mod exemplar.

În cazul edificării clădirilor din piatră, „jertfa zidirii” este motivată din două perspective: necesitatea „însuflețirii” pietrei, ca material al creației, și necesitatea „însuflețirii” unui obiect nou creat, care va găzdui viața oamenilor. Nici una dintre aceste necesități nu apare în cazul construcțiilor edificate exclusiv din lemn. Lemnul, prin însuși esența sa, fiind un lucru împlinit, integru, este viu¹³³. Aceste necesități vor *reapare atunci când cel puțin temelia este din piatră sau bolovani din piatră*. Astfel, ambele materiale, piatra și lemnul sunt valorificate plenar de cultura populară românească într-un sistem coerent al ierarhiilor culturale.

Abstract

In this paper, the author analyzes the meanings of stone in the peasant understanding. The system of representations is coherent enough and is focused on the primordial gestures of the making of the world by dual couple: God the Father (the one who has no father) and the Unclean (Nefărtache – the one who has a father), the latter being initially subordinated to the former.

¹²⁹ *Ibidem*.

¹³⁰ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *op. cit.*, p. 80.

¹³¹ *Ibidem*.

¹³² Tony Brill, *op. cit.*, p. 22.

¹³³ D. Zelenin, *Totemî-derevija v scazaniah i obreadah evropeiskih narodov*, Leningrad, 1937, passim; Eugen Bâzgu, *op. cit.*, p. 87.

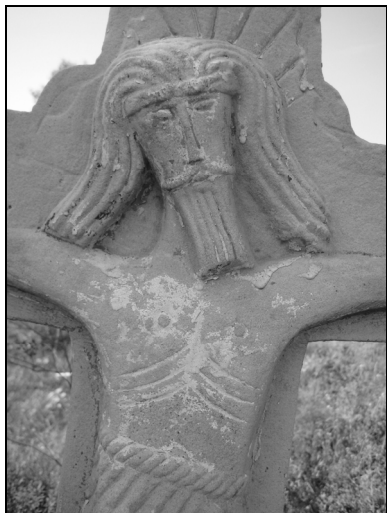
In this context, the essence of stone as an unfruitful and inanimate matter, created by the Unclean together with the creation by God of the fertile world, is followed by the author from antiquity (god Mitras the one born out of stone, the role of the stone menhires of capturers of the souls of the deceased) until the 19th-20th centuries, when the role of soul and bed spirit capture is transparent in numerous Romanian, Aromanian, Slavic and south Balkan beliefs and popular superstitions.

This dualist antagonism fertile/infertile, animate/inanimate etc. is also present in the ballad „Meșterul Manole” (Manole, the Craftsman). Any edifice built out of stone, unlike those made of wood, need the finishing of a soul, which can be acquired by the new construction only by the sacrifice of the masons, by the violent death of a grown-up, more precisely of the craftsman’s wife in the above ballad.

ILUSTRĂȚII

1. Brănești, Orhei – Republica Moldova
(Foto I. Potârniche, 1983)

2. Cosăuți, Republica Moldova
(Foto E. Bâzgu, 2008)

3. Chișinău. Cimitirul din str. Armeană
(Foto E. Bâzgu, 1984)

4. Căușeni, Republica Moldova
(Foto I. Suhov, 1954)

5. Purcari, Ștefan Vodă –Republica
Moldova
(Foto V. Buzilă, 2009)